

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА ПОЛТАВЩИНИ І ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Про збирання і спроби дослідження пам'яток археології на теренах Полтавщини представниками громадсько-політичної еліти краю у першій половині ХІХ ст., причини і характер появи інтересу шляхетства до давньої історії України, а також наслідки та значення зацікавлення старожитностями як для історичної науки, так і для формування української самосвідомості та ідентичності.

Ключові слова: археологічна спадщина, старожитності, Полтавщина, Василь Капніст, Василь Ломиковський, Іван Муравйов-Апостол, Павло Пустошкін, Тарас Шевченко, «кам'яні баби», золотоординський мавзолей, «Українські Афіни».

Наприкінці ХVІІІ — на початку ХІХ ст. в Україні відбувався процес завершення демонтажу козацького автономного устрою та прискорення інтеграції колишньої Гетьманщини в державні структури Російської імперії. Остання, перебуваючи на піку своєї могутності і впливу, та отримавши в результаті зовнішньої експансії великі територіальні надбання, намагалася якомога швидше асимілювати й остаточно поглинути як нові, так і раніше приєднані землі. Успішному наступу на залишки «Старої України» сприяв той факт, що переважно позбавлені в попередні часи можливості отримати освіту, широкі маси населення залишались неписьменними та далекими від культури і не мали жодної можливості протистояти наступу русифікації в усіх сферах життя. Колишня ж козацька еліта, будучи тим дуже тонким прошарком суспільства, що користувався благами вищої освіти, досить успішно, з імперської точки зору, і до того ж стрімко, перетворювалася на ще одну з гілок російського дворянства.

Водночас, як зазначає С. Плохій, саме в дворянських садибах виникло нове українське історичне знання і міфологія, адже

опозиційно налаштовані нащадки козацької старшини збиралися в своїх маєтках, обмінювалися новинами і думками, шукали способу зберегти або відновити старі привілеї [11, с. 271]. Серед іншого постало питання наявності потужного пласта збережених матеріальних свідчень не тільки недавньої козацької доби, а і найдавнішої історії, та необхідності його вивчення. Саме в цей час, як зауважує О. Супруненко, вже почали з'являтися і перші археологічні знахідки, що осідали в колекціях дворянства, а кращі з таких раритетів взагалі направлялись до столичних центрів і потрапляли до тогочасних музеїв [16, с. 22].

І так сталося, що цієї непростой пори на теренах Полтавщини проживали дійсно непересічні особистості, які при зовнішній лояльності до імперської влади та російської держави, пишалися своїм козацьким корінням, шанували звичаї прашурів, палко любили свою малу Батьківщину — «неньку Україну», не бажаючи її розчинення в «котлі народів», яким насправді була будь-яка імперія.

Пантелеймон Куліш назвав «Українськими Афінами» маєток Кибинці під Миргородом, де в першій чверті ХІХ ст. проживав після відставки з вищих державних посад широко знаний у всій імперії Дмитро Трощинський. Але цю назву можна справедливо віднести до всього краю, в якому знаходилась резиденція колишнього сановника. Адже значною мірою саме культурні осередки Полтавщини створили умови для збереження історичної пам'яті і майбутнього культурного відродження України та формування української національної ідеї. Певне місце серед тих українських старожитностей, що зберігались у шляхетських маєтках Полтавщини, займали й пам'ятки археології.

До найяскравіших та найвпливовіших фігур на теренах Полтавщини, що не тільки цікавились пам'ятками старовини, а й всіляко опікувались їх вивченням та збереженням, справедливо можна віднести Василя Капніста та Івана Муравйова-Апостола, чий маєток були справжніми культурними осередками краю.

Письменник Василь Капніст, як і більшість української дворянської інтелігенції козацько-старшинського походження кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть, цікавився українськими старожитностями, козацькими реліквіями, історією античного та слов'янського світів. У його маєтку в Обухівці був влаштований навіть своєрідний музей під відкритим небом, де гостинний господар демонстрував гостям славнозвісні кам'яні «баби». Так, у

серпні 1810 р. до В. Капніста, проїздом із Полтави до Чернігова, завітав художник Петербурзької Академії мистецтв Олександр Єрмолаєв, який у листі до Олексія Оленіна, майбутнього президента Академії мистецтв та близького Капністового приятеля, писав: «В бытность нашу в Обуховке я срисовал два истукана, находящиеся в саду у Василия Васильевича. Они присланы к нему из Екатеринославской губернии. Оба они высечены из серого песчаного камня. Один изображает мужчину, а другой женщину. Лица у обоих калмыцкие; доказательством, что народ, их поставивший, был народ калмыцкой породы; но трудно определить время, когда этот народ кочевал в Екатеринославской губернии» [19, с. 291].

Єрмолаєв, однак, проникливо припустив, що «истуканы», можливо, «половецкие или печенежские пам'ятники» [19, с. 291]. Цікава, нотатка про ставлення місцевих жителів до цих «баб»: «Оба истукана несколько повреждены от того, что жители отбивают от них по временам куски камня для употребления их вместо лекарства от лихорадки» [19, с. 291].

О. Толочко справедливо зауважує, що це нагадує занотоване європейськими мандрівниками «забобонне» ставлення греків до античних скульптур, тертий мармур з яких часом використовували як лікувальні засоби [19, с. 291]. Важливо відзначити, що О. Єрмолаєв в 1810 р. не просто подорожував Україною, а разом зі своїм компаньйоном К. Бороздіним, здійснював за образним висловом О. Толочка, одну з перших в Росії вчену «археологічну екскурсію», завданням якої було розшукувати, досліджувати, замальовувати старожитності, складати плани історичних споруд та нотувати місця, що можуть являти інтерес в археологічному плані, і що найцікавіше — доїхавши до Полтави, Єрмолаєв так нічого вартого уваги й не примітив [19, с. 285]. Так само, як і стародавні Афіни, українська земля повільно і поступово відкривала свої приховані таємниці, які свідчили про її славне та трагічне минуле.

Про В. Капніста також відомо, що опікувався він і збереженням пам'яток старовини на Кримському півострові. Після того, як він відвідав 1819 р. Крим, оглянув фортецю Судак та Огузьку долину, його обурило знищення пам'яток старовини, яке він спостерігав тут повсюдно. 20 грудня 1819 р. В. Капніст звернувся з доповідною запискою до міністра духовних справ та народної освіти О. Голіцина, де вказав на необхідність захисту стародавніх

пам'яток Криму. Він пропонував здійснити заходи «о недопущении впредь для казенных и частных строений истреблять в Тавриде остатки древних зданий и твердынь» [16, с. 20].

Його син Сергій Капніст взагалі спробував створити один із перших у Російській імперії пам'яткоохоронний проект щодо збереження залишків давньогрецьких міст Херсонесу і Пантікапея, де серед іншого пропонував «назначить первоначально, сроком на год, специального чиновника в Керчи... уполномоченного докладывать правительству о «вещах драгоценных», выполнять «подробное описание... вещей и ежели можно рисунки оных»; выплачивать вознаграждение частным лицам за памятники и предоставление древностей» [16, с. 20].

Значний інтерес до археологічної спадщини проявляв і Іван Муравйов-Апостол, близький приятель та навіть родич В. Капніста, який у 1823 р. видав книгу «Мандрівка по Тавриді». На думку А. Кузьменка, дослідника життя і творчості І. Муравйова-Апостола, на здійснення цього задуму мала позитивний вплив вже згадувана поїздка до Криму В. Капніста, адже важко собі уявити, щоб два письменники-академіки, які жили в одному повіті, дружили між собою і цікавились одними питаннями, не зустрілись, щоб обмінятись думками про важливі залишки старовини [6, с. 80].

Книга мала широкий резонанс серед освічених кіл суспільства імперії, адже її автор був відомою та впливовою особою. Але для історичної науки, насамперед археології, можливо набагато більше важить не скільки опис кримських старожитностей та спроби їхньої інтерпретації, а наступні зауваження Івана Муравйова-Апостола, зроблені ним після того, як він побачив варварську руйнацію стародавніх пам'яток Ольвії та Пантікапею: «... надобно быть здесь настоящему Археологу и Нумизмату, который бы систематически занимался своим делом, знал бы, где он роется и не только что отрывает, но еще и в каком положении одна к другой находились вещи найденные им в земле. Это последнее не так маловажно, как оно покажется с первого взгляда» [10, с. 266–267]. І доволі важливо, автор підкреслює, що для успішних пошуків і розвідок необхідно, щоб вони були методичними [10, с. 265].

Особливо близька дружба пов'язувала В. Капніста, нарівні з І. Муравйовим-Апостолом, з відставним царським вельможею, сенатором і членом Державної ради Д. Трошинським. Як зазначила дослідниця миргородської старовини Л. Розсоха, постать

Д. П. Трошинського поєднала в собі всі риси перехідного етапу в розвитку українського суспільства другої половини XVIII – початку XIX ст., коли представники української козацької старшини йшли на службу до імперських управлінських структур, а досягши елітного становища в чиновницькій ієрархії самодержавної адміністрації, вони все-таки залишалися українцями [13, с. 118].

Обравши для постійного проживання свій маєток у Кибинцях, відставний високопосадовець перетворив його на справжній осередок культурного життя краю. Серед іншого, у маєтку Трошинського зберігалась і представлялась до загального доступу колекція «кам'яних баб», що так само як і в Обухівці, фактично являла собою музей під відкритим небом. Так відомо, що парк у Кибинцях був прикрашений половецькими кам'яними стелами, перевезеними, як дослідив О. Супруненко, з Ворсклинсько-Псільського межиріччя та Лівобережжя Дніпра [15, с. 293]. Скільки їх було в маєтку наразі невідомо, але чотири з них пізніше потрапили до приватного музею К. Скаржинської на Лубенщині [15, с. 293], а звідти – до Полтави.

Зазвичай вважається, що до глибшого зацікавлення матеріальними пам'ятками минулих віків на поч. XIX ст. спонукали такі сенсаційні відкриття, як знахідки Тмутараканського каменя й рукопису «Слова о полку Ігоревім». Тмутараканський камінь – це мармурова прямокутна плита з висіченим на ній руським написом, в якому повідомляється про вимірювання відстані між двома містами – Тмутараканню та Корчевом (Керч) 1068 року. Камінь було знайдено на Таманському півострові у 1792 р.

Перше прочитання давньоруського напису на Тмутараканському камені належить О. М. Оленіну, який був добрим приятелем як В. В. Капніста, так і І. М. Муравйова-Апостола. Тож не дивно, що хвиля зацікавлення цими предметами серед освічених аристократичних петербурзьких верств докотилася і до віддаленої від столиць Миргородщини. Також відомо, що О. Оленін приїздив на Полтавщину і бував у капністівській Обухівці. Але повз увагу дослідників зазвичай проходить той факт, що неподалік від названих маєтків, у Лубнах, саме в цей час доживав у відставці свій вік (помер 1828 р.) такий собі Павло Пустошкін, російський віце-адмірал і соратник Ф. Ушакова.

Саме П. В. Пустошкін прибувши на Тамань у серпні 1792 р. як командувач гребними суднами, що привезли сюди чорномор-

ських козаків, в своїй доповіді адміралу Мордвинову про закінчення операції, між іншим зазначив: «...имею честь послать в.в. пр. большую мраморную доску с надписью рукою при князе Глебе, которая весьма любопытна...» [9, с. 15]. І хоча Пустошкіну надалі «влетіло» від імператриці за перевезення каменя з місця його знахідки, він своїми діями, викликаними зацікавленням пам'яткою як результатом його інтересу до історії, в значній мірі і призвів до розголосу про її існування та подальшого вивчення «Тмутараканського каменя».

Тож цілком можливо, що його розповіді про зроблену ним історичну знахідку також в немалій мірі заохотили дворянство Полтавщини до збирання й вивчення залишків матеріальної культури минулого. Адже відомо, що в маєтку Трошинського регулярно збиралося все навколишнє шляхетство, і важко собі уявити, щоб на гостини до відставного катерининського вельможі не було хоч би раз запрошено так-само відставного флотоводця, який зовсім не був відлюдником: у 1816 році його, наприклад, відвідав у Лубнах та оглядав його колекцію італійських картин Олексій Льовшин [18, с. 158].

Ведучи мову про дворянські маєтки як осередки культурного життя в Україні початку XIX ст., не можна оминати увагою і родинне гніздо спадкоємців одного із найбільш відомих родів Гетьманщини – Кочубеїв. Найбільшої слави Диканька зажила за часів володіння нею Віктора Павловича Кочубея, який став одним із найвпливовіших державних чиновників Російської імперії. Маючи величезні статки, Віктор Павлович побудував у Диканьці грандіозний палац, що мав понад 100 приміщень, і створив навколо нього чудовий природно-архітектурний ансамбль. До того ж стихійне накопичення реліквій та цінностей доповнювалось цілеспрямованим пошуком старожитностей.

Наприклад, у 1823 р. графу В. Кочубею надіслано від фон Ека лист і 40 стародавніх монет, а також знайдені в Керченських курганах 3 статуї: одна із золота і дві глиняні (ймовірно, теракота) [5, с. 139]. Відомо, що алеї пейзажного парку прикрашали як численні мармурові статуї, вази античного типу, так і половецькі «кам'яні баби» місцевого походження.

На жаль, кочубеївський палац та більшість пам'яток, що його прикрашали як зовні, так і всередині, спіткала трагічна доля. Американський письменник А. Р. Вільямс, відвідавши Диканьку через кілька років після революційних подій першої чверті XX ст.,

побачив замість величного маєтку лише руїни, серед яких відзначив «ставок із застоюною водою, з якої стирчать статуї з відбитими руками й ногами...» [2, с. 79]. Таким чином, більшість археологічних прикрас парку загинули у полум'ї пожежі, яку разом із кам'яними статуями, за влучним висловом американця, «злякано й зачудовано» спостерігали усі села на п'ятдесят верст навкруги [2, с. 79]. Відомо про порятунок лише частини того, що становило найбільшу історичну цінність [5, с. 141].

Після всього наведеного вище вже не дивує той факт, що своя «кам'яна баба» була і на батьківщині М. В. Гоголя, в с. Яновщина Миргородського повіту, де її свого часу оглядав відомий мистецтвознавець Данило Щербаківський. 1918 р. вона була привезена до Миргородського музею, очевидно засновником Миргородського краєзнавчого музею Опанасом Сластьоном [12, с. 32].

Якщо про згадані попередньо степові стели відомо, що вони були привезені з інших місць свого первісного розташування, то в маєтку князя Єрїстова — власника хутора (пізніше села) Єрїстівка Кременчуцького повіту, «кам'яна баба» прикрашала околиці володінь власника, ймовірно, на своєму первісному місцезнаходженні — на вершині одного з курганів на східній околиці сучасного населеного пункту. І тільки наприкінці ХІХ ст. вона була перевезена як окраса парку князя до іншого села — Великих Будищ поблизу Диканьки [8, с. 3, обкл.].

На окрему увагу заслуговує той факт, що, як справедливо зазначив дослідник полтавської Шевченкіани Петро Ротач, ряд цінних пам'яток архітектурного, літературного й історичного значення, серед яких і половецькі стели на Орелі, увічнив у своїх творах як історик культури та художник Т. Шевченко [14, с. 56]. Виконуючи у 1840-х рр. завдання Київської тимчасової комісії для розгляду давніх актів, він займався вивченням старожитностей Полтавського краю, укладав описи пам'яток, замальовував кургани, церкви, окремі давні речі. Т. Г. Шевченку належать слова: «Я люблю археологію — таємничу матір історії...» [16, с. 24].

Серед іншого, на півдні Полтавщини поет відвідав с. Шедієве, розташоване на р. Оріль, в маєтку А. Ф. Лук'яновича, чий син Олександр, з яким Т. Шевченко і прибув на Полтавщину, допомагав йому шукати пам'ятки старовини. Кобзар оглянув і змалював Поорільські краєвиди та скульптурні антропоморфні половецькі стели. Серед малюнків митця особливий інтерес привертає

малюнок олівцем «Пейзаж (краєвид) з кам'яними бабами», датований 1845 р.

Місцезнаходження зображених скульптур свого часу було ідентифіковане Петром Журом, невтомним дослідником життя і творчості Т. Шевченка. Мандруючи шляхами Кобзаря, він відвідав с. Шедієве, поспілкувався зі старожилами і виявив тут «...повержену в траву статую, грубо висічену з темно-сірого пісковіку...» [3, с. 99]. Її стан він описав наступним чином: «Голова у кам'яної баби відбита, ритуальна чашка біля живота відколота, але за складеними на животі руками, за гострими пласкими грудьми, за всі складом приземкуватої фігури, легко впізнається ліва, змальована Шевченком жіноча статуя» [3, с. 99].

Доля другої фігури вже на той час була невідома. Важливо відзначити, що саме П. Жур після тривалих пошуків виявив у записках онучки А. Ф. Лук'яновича — Олександри Мельникової згадку про «два кам'яних істукани, десь викопані стародавні ідоли...» [3, с. 88], що є хоч і опосередкованим свідченням того, що свого часу «кам'яні баби», можливо, були привезені до Шедієвого як сувеніри, а не були місцевого походження. П. Жур доклав максимум зусиль до того, щоб пам'ятка воловецької культової скульптури і водночас, за його словами, «речовий доказ про відвідання Орелі Великим Кобзарем України» [3, с. 99], була збережена. Пізніше, у 1981 р., Олександр Супруненко виявив її вже у місцевому музеї, і доклав зусилля для того, щоб вона була перевезена у 1983 р. до Полтавського краєзнавчого музею [1, с. 123]. Саме О. Супруненко, ввів стелу з Шедієвого до наукового обігу, ідентифікувавши її належність до круглої об'ємної воловецької скульптури, що отримала розповсюдження у східноєвропейських степах починаючи з кінця XII ст. [1, с. 125].

Т. Шевченку належить згадка і про чи не найперші цілеспрямовані археологічні розкопки на Полтавщині, проведені на початку XIX ст. В своїх «Археологічних нотатках» він зробив наступний запис: «В 20-ти верстах от Хорола в имении г. Родзянко над рекою Хоролом на горе — поросшее ясиновым лесом и заваленное кирпичом укрепление, называемое Мечеть. Недавно стояла там круглая высокая башня. Но владелец, искавши клада, подрыл фундамент, и она разрушилась. Невдалеке высокий курган, тоже разрытый и заваленный кирпичом...» [20, с. 17]. Критичні слова Кобзаря в цій сухій, фактичній довідці, стосуються Василя Ломиковського, однієї з найцікавіших постатей Полтавщини того часу.

Василь Якович Ломиковський — історик, етнограф, фольклорист і агроном. Завдяки історикові О. Лазаревському, який у кінці XIX ст. розшукав і придбав частину його архіву, а згодом опублікував деякі матеріали, дещо стало відомо про цю надзвичайно цікаву особистість, в тому числі і про його діяльність на ниві археології. Людина всебічних обдарувань, він мав широке коло інтересів. Як і інші представники ліберального дворянства Полтавщини, він захопився дослідженням старовини, в тому числі української. Історія України, історія рідної йому Миргородщини, багата на значні події, залишки стародавнього народного побуту, старовинне кобзарське мистецтво — це далеко не повний перелік об'єктів його досліджень. Тож немає нічого дивного в тому, що його зацікавила таємнича пам'ятка старовини, про яку в краї ходили легенди.

Але як сталось так, що господар маєтку дозволив В. Ломиковському провести земляні роботи на своїй землі? Тут також все стає на свої місця, якщо заглибитись в родинні зв'язки цього «полтавського Шлімана». Справа в тому, що мати Василя Ломиковського, Марія Василівна, походила із Родзянок, однієї з найбільш знатних козацько-старшинської родин Миргородського полку. Вона була онукою Степана Родзянка (бл. 1678—1736), миргородського полкового обозного, та рідною сестрою Гаврила Родзянка, поміщика Хорольського повіту, який жив у селі Родзянках (нині с. Веселий Поділ Семенівської сільської територіальної громади Кременчуцького району). За всіма даними, родини Ломиківських і Родзянок мали дуже теплі відносини та тісно спілкувались. Марія Василівна Родзянко, зокрема, напевно, дуже любила свого брата, бо аж тричі брала його хрещеним батьком трьох своїх синів, в тому числі і Василя [13, с. 206]. Цікаво відзначити, що у Гаврила Васильовича Родзянка, який мав четверо синів та чотирьох дочок, часто збиралася шляхетна молодь, а серед них і вже згадана родина Капністів.

Таким чином, немає нічого дивного в тому, що у тісному сімейному колі Ломиковських — Родзянок виникла ідея провести земляні роботи на «давніх руїнах невеликого городища» [7, с. 5], і довірити їх любителю старовини зі власної родини.

«Власноручний рукопис» В. Я. Ломиковського про проведені роботи знайшов і опублікував в «Кіевской старине» О. М. Лазаревський. Як впливає з документу, В. Я. Ломиковський, здійснивши в 1810 р. невеликі розкопки ледь помітного фундаменту культової поховальної споруди, знайшов тут «карнизні цеглини,

що були вкриті поливою різних кольорів: білою, жовтою, темнозеленою і коричневою («кавовою»). Ребра пласких цеглин, що склали стіни, усі повністю були вкриті світлобірюзовою поливою, як навіть сам закріплювальний вапняковий розчин між ними» [7, с. 5–6]. Дослідник відзначив високу якість полив'яних зразків, розуміючи, що вік їх становить не менше кількох століть. Водночас щодо приналежності цих фундаментів до залишків татарської мечеті, про що переповідали місцеві мешканці, він зауважив, що «не можна сліпо довіряти переказу цьому» [7, с. 6].

Використовуючи, серед іншого, записки Т. Шевченка та В. Ломиковського, рештки цього золотоординського мавзолею нещодавно локалізував на території Кременчуцького (донедавна Семінівського) району, на південний захід від Веселого Подолу на Василівській горі біля однойменного села полтавський археолог В. Шерстюк [21, с. 72]. Висновок дослідника: «...неподалік с. Василівка, методами віртуальних археологічних розвідок було віднайдено, а потім зафіксовано польовими натурними обстеженнями, рештки золотоординського мавзолею» [22, с. 156].

На момент обстеження пам'ятки у 2015 р. В. Шерстюк зафіксував наступне: «Наразі рештки мавзолею представлені у вигляді класичного курганного насипу, який щільно всіяний рештками цегли від частково розкопаної і пошкодженої оранкою поховальної споруди, в окремих випадках — з ділянками синьої поливи на одній з їхніх поверхонь, окремими зразками мозаїки, фрагментами керамічного посуду тощо» [22, с. 156]. Загалом же, на його думку, дослідження В. Ломиковського — це чи не один з перших документально засвідчених фактів розкопок на Полтавщині, що велися з достатньо науковою метою, і можуть носити назву археологічних, принаймні, як для того часу [21, с. 74].

Не можна також оминати увагою той факт, що місцеві любители старовини зберігали, крім предметів монументальної скульптури, і дрібні зразки археологічних старожитностей. На жаль, сьогодні не можна об'єктивно дослідити і проаналізувати, яка кількість випадкових археологічних знахідок зберігалась в маєтках полтавського дворянства, і наскільки вони цінилися своїми власниками. Але опосередкованим свідченням того, що все ж таки до них ставились з певною повагою, є доля кам'яної ливарної форми для виготовлення заготовки бронзового серпа XV ст. до н. е., знайденої у 1810 р. на піщаних кучугурах узбережжя Псла, поблизу с. Березняки сучасного Полтавського (раніше Решетилівського) району.

Вона була збережена власником маєтку С. М. Остроградським як рідкісна реліквія, і пізніше виявлена та введена до наукового обігу Ф. І. Камінським, який відзначив, що залишились сліди стертого папірця зі старим написом каліграфічним почерком: «Найден в 1810 году на Березняковских песках»... Из старательного почерка надписи видно, что прошлый владелец ценил этот предмет» [4, с. 102].

Пізніше пам'ятка потрапила до Лубенського музею К. М. Скаржинської, а на сьогодні — ця археологічна знахідка зберігається у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського [16, с. 21].

Таким чином, звичайне прагматичне прагнення довести якомога давніше шляхетське походження мало своїм наслідком посилення інтересу до вітчизняної історії та її різноманітних пам'яток, і як результат — призвело до більш-менш широкого знайомства з місцевими старожитностями освіченої частини тогочасного суспільства. Накопичення кількості таких пам'яток призводило до зростання інтересу до давньої історії, а їх вивчення в значній мірі сприяло тому, що українська історія в очах передових кіл суспільства була поглиблена в набагато давніші часи, ніж козацька доба, що традиційно вважалась її початком.

Джерела та література

1. **Бовкун І. В., Супруненко О. Б.** Половецька «кам'яна баба» з Шедієвого в Пооріллі / Бовкун І. В., Супруненко О. Б. // Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею: зб. наук. ст.; [ред. Супруненко О. Б.], — Полтава, 1992. — Вип. І. — С. 123–126.
2. **Вільямс А. Р.** Російська земля / А. Р. Вільямс // Всесвіт. — 1977. — № 11 (587). — С. 17–97.
3. **Жур П.** Дума про Огонь. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка / Петро Жур. — К.: Дніпро, 1985. — 434 с.
4. **Федір Камінський (1845–1891): наукова та епістолярна спадщина** / [укл. Пустовіт Т. П., Супруненко О. Б.]; ПКМ. — Полтава: РВВ Облстатуправління, 1992. — 180 с.
5. **Кішик В.** Кочубеї з Диканьки — колекціонери, нумізмати, археологи / Кішик В. // АЛЛУ. — 1998. — № 1–2 (3–4). — С. 138–142.
6. **Кузьменко А.** Іван Матвійович Муравйов-Апостол. Нарис життя і творчості / А. Кузьменко. — К.: Вид-во Київського університету, 1964. — 116 с.
7. **Ломиковский В. Я.** Нечто о древних развалинах, находящихя на поляхъ села Василевки, Полтавской губерніи, Хорольскаго уезда / Ломиковский // Киевская старина. — 1895. — Годъ четырнадцатый. — Т. XLVIII. — Январь. — Отдель II-й. — С. 5–6.

8. **Маєвська С. В., Удовиченко О. І.** Половецька стела з с. Єривівка поблизу Комсомольська / Маєвська С. В., Удовиченко О. І. // АЛЛУ. — 2004. — № 1–2 (15–16) — С. 3 обкл.
9. **Монгайт А. Л.** Надпись на камне / А. Л. Монгайт. — М.: Знание, 1969. — 112 с.
10. **Муравьевъ-Апостоль И. М.** Путешествіе по Тавриде. В 1820 году / И. М. Муравьевъ-Апостоль. — СПб., 1823. — 337 с.
11. **Плохий С.** Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій / С. Плохий; авториз. пер. з англ. Миколи Климчука. — К.: Laugus, 2013. — 440 с.
12. **Розсоха Л. О.** Миргородська старовина: Дослідження. Статті. Нариси. Розвідки / Людмила Розсоха. — Кобеляки: Вид-во «Кобеляки», 2002. — 424 с.
13. **Розсоха Л. О.** Миргородщина козацька і гоголівська / Людмила Розсоха. — К.: ТОВ «ВБ «Аванпост-прим», 2009. — 396 с.
14. **Ротач П.** Від Удаю до Орелі. Т. Г. Шевченко і Полтавщина / Петро Ротач. — Полтава, 2000. — 230 с.
15. **Супруненко О. Б.** Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К. М. Скаржинської) / О. Б. Супруненко. — Київ; Полтава: Археологія, 2000. — 398, II с.
16. **Супруненко О. Б.** З історії археологічних досліджень на Полтавщині: короткий нарис / Супруненко О. Б. — Київ; Полтава: Вид-во ПП «Гротеск», ВЦ «Археологія», 2007. — 124, VIII с.
17. **Супруненко О. Б.** Тарас Шевченко і пам'ятки археології Полтавщини / О. Б. Супруненко; ЦП НАНУ і УТОПІК; ПКМВК. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2018. — 20 с.
18. **Толочко А.** Киевская Русь и Малороссия в XIX веке / А. Толочко. — К.: Laugus, 2012. — 256 с.
19. **Толочко О.** Російське «відкриття України» // Києво-руська спадщина в історичній думці України початку XIX ст. / В. Верстюк, В. Горобець, О. Толочко. Україна і Росія в історичній ретроспективі. — Т. I: Українські проекти в Російській імперії / Олексій Толочко. — К.: Наукова думка, 2004. — С. 266–310.
20. **Шевченко Т. Г.** Археологічні нотатки: уривок // Супруненко О. Тарас Шевченко і пам'ятки археології Полтавщини / Т. Шевченко. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2018. — С. 15–17.
21. **Шерстюк В. В.** Залишки мечеті чи мавзолею, доба пізнього середньовіччя [с. Василівка] / В. В. Шерстюк // Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Семенівський район / [упорядн., наук. ред. В. О. Мокляк]; ПКМВК; ЦОДПА. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. — С. 72–74.
22. **Шерстюк В. В.** Розвідки в Полтавській області / В. В. Шерстюк // Археологічні дослідження в Україні 2015. — К.: Стародавній Світ, 2016. — С. 154–156.

В. О. Сальніков

**Громадсько-політична еліта Полтавщини і пам'ятки археології
в першій половині XIX століття**

У статті йдеться про збирання та перші спроби дослідження пам'яток археології на теренах Полтавщини представниками громадсько-політичної еліти краю у першій половині XIX століття. Серед них — такі широко відомі на теренах всієї Російської імперії особистості, як Василь Капніст, Іван Муравйов-Апостол, Василь Ломиковський. Також позначене місце в археологічних дослідженнях Полтавщини Тараса Шевченка. Аналізуються причини і характер появи інтересу полтавського шляхетства до давньої історії України, а також наслідки та значення їх широкого зацікавлення старожитностями як для історичної науки, так і формування української самосвідомості та ідентичності.

Ключевые слова: археологічна спадщина, старожитності, Полтавщина, Василь Капніст, Василь Ломиковський, Іван Муравйов-Апостол, Павло Пустошкін, Тарас Шевченко, «кам'яні баби», золотоординський мавзолей, «Українські Афіни».

V. O. Salnikov

**The Social and Political Elite of the Poltava Region and Archaeological
Monuments in the First Half of the 19th Century**

The article deals with the collection and first attempts to research archaeological monuments in Poltava Region by representatives of the socio-political elite of the region in the first half of the 19th century, among whom there are personalities widely known in the Russian Empire as Vasyl Kapnist, Ivan Muraviyov-Apostol, Vasyl Lomykovski, as well as Taras Shevchenko's place in the archaeological research of the Poltava Region. The reasons and nature of the Poltava nobility's interest in the ancient history of Ukraine are analyzed, as well as the consequences and significance of their wide interest in ancient antiquities both for historical science and the formation of Ukrainian self-awareness and identity.

Keywords: archaeological heritage, antiquities, Poltava Region, Vasyl Kapnist, Vasyl Lomykovskyi, Ivan Muraviyov-Apostol, Pavlo Pustoshkin, Taras Shevchenko, stone babas, the Golden Horde mausoleum, "Ukrainian Athenas".

